

INNAN NATIONALMUSEET ÖPPNADES FÖR ALLMÄNHETEN

Hågkomster av Anna Lisa Brander

Några år före sin död skickade Anna Lisa Brander (1893–1988) nedanstående text till forskaren Marja Mäkelä (1924–2013),¹ antagligen efter överenskommelse och möjligen för eventuell publicering. Där berättar hon om sina studie- och arbetsår på Nationalmuseet. Museet kallades då ännu Statens historiska museum. Det skulle ha varit intressant att få läsa hennes livliga hågkomster också från de följande åren, men hon synes ha lämnat arbetslivet efter sitt giftermål 1917. Arkeologin intresserade henne dock fortfarande: tillsammans med A. M. Tallgren hade hon redan publicerat en översikt över Satakundas bronsålder² och 1925 deltog hon i nordiska arkeologkonferensen i Helsingfors.³

I samband med Museiverkets historiprojekt fick undertecknad Branders korta maskinskrivna text av professor Torsten Edgren, som hade fått den av Marja Mäkelä. Nu har den lämnats till Fornminnesföreningens arkiv. Texten utges här som sådan, med person- och andra uppgifter tillfogade i fotnoter.

INNAN NATIONALMUSEET ÖPPNADES FÖR ALLMÄNHETEN – EPISODER OCH HÅGKOMSTER FRÅN ÅREN 1911–1916

MINNESTECKNINGAR AV ANNA LISA BRANDER, FÖDD LINDELÖF

Intresset för historia hade vaknat hos mig redan under skoltiden (Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu). Inspirerande lärare, rektor Robert Blomqvist och hans yngre vikar[i]e mag. A.M. Tallgren⁴ höllo intresset vid liv och så beslöt jag (stud. 1911) att studera arkeologi och historia. Hade glädjen att en klasskamrat, Ebba Pomoell (gift Rosenqvist) hade samma intresse och vi följdes åt. Vi började med att anmäla oss till prof. M.G. Schybergsons föreläsningar i allmän historia. Men jag minns att professorn, då vi nämnde arkeologin,

skakade på huvudet, ”vad ska såna små fröknar göra där bland stenarna. Gå till dr. Alma Söderhjelm,⁵ hon tar hand om er.” Men vi var envisa och sökte oss till docent dr. Julius Ailios⁶ föreläsningar i arkeologi. Det fanns ingen professur, för laudatur i arkeologi fordrades dispens och komplettering. Föreläsningarna höllos provisoriskt på Nikolaigatan 5, där också Fornminnesföreningens månadsmöten ägde rum.⁷ Men redan vårterminen 1912 var det möjligt att använda Nationalmuseets föreläsningssal. Jag minns hur vi då fick kliva på ställningar och ta oss över trapporna till andra våningen på utlagda plankor.⁸

Vi var ej många: den sedermera namnkunniga arkeologen C.A. Nordman, Harry Donner, kulturhistoriker och mag. Edgar Sillman, som deltog i frihetskriget i Pellinge kåren och blev skjuten av de röda. Senare ordnade Ailio seminarieövningar. Särskilt minns jag glada sitsar med ungdomlig uppsluppenhet. Vår ”gamla” lärare fick engång ett kort med citat av Hj[almar] Procopé: ”sitt icke i kammarn så boklig o. tung, men vandra som jag genom landet o fäst dig en jungfru o. sjung.”

Då dåvarande docenten i finsk-ugrisk etnografi, dr. U.T. Sirelius hösten 1912 återvände från en forskningsresa i Sibirien och återupptog sina föreläsningar anmälde jag mig, blev intresserad och beslöt ta den då obligatoriska andra laudaturen i etnografi. Dr Sirelius visade mig stor välvilja och erbjöd mig arbete på etnografiska avdelningen. Jag fick börja på exotiska avdelningen i museets översta våning där jag packade upp samlingar och ordnade dem i provisoriskt byggda bas. Där var Mannerheims samling från Asien, Gunnar Landtmans från Nya Guinea osv. Min kamrat Ebba Pomoell bytte läroplan, men tog senare cl i arkeologi i sin fil.kand. Jag blev småningom mycket hemmastadd på Nationalmuseet, fick i fortsättningen packa upp och ordna etnografiska föremål, katalogisera mag. Björn Cederhvarfs arkeologiska fynd från hans grävningar på Åland o.s.v.

Nationalmuseet var en idealisk arbetsplats: att försiktigt handskas med intressanta föremål i museets stora, ljusa rum kändes som ett privilegium. Där rådde en vänlig kamratlig stämning. Forskarna diskuterade problematiska fynd och sökte under livliga åsiktsutbyten lösning på, som det föreföll, svårtydda gåtor. Vid den dagliga kaffepausen kunde diskussionerna vara rätt animerade. Det finns utmärkta fotografier av kaffebordssitsarna tagna av Sakari Pälsi.⁹ – Ofta var det dr. Juhani Rinne som hade mycket trevligt och detaljrikt att berätta om restaureringar av kyrkor och slott. Men han kunde få bestämda genmälen av nestorn vid kaffebordet, dr. Hjalmar Appelgren-Kivalo.¹⁰ – Det var ej alltid så högtidligt vid kaffebordet: museets arkitekt Alarik Tavaststjerna var en riktig muntergök och många roliga och fina dikter har flutit ur hans penna. Då den alltid farbroderligt vänliga dr. Axel Olai Heikel, skaparen

av friluftsmuseet på Fölisön, firade silverbröllop hyllades han av arkitekten med en dikt som började förebrående:

– *Axel Olai, kära vän
firar nu bröllop igen.*

Mag. Björn Cederhvarf beskrivs i Tav[ast]stjernas dikt, då han kommer till museet:

– *inmot klockan två i cylinder, handskar o paletå.*¹¹

Jag minns en gång då arkitekten flög i väg i korridoren vid entréen i en eldig mazurka med Sigrid Brunou, museets kassörska, hon förnämt och elegant glidande. En dag överraskades vi alla: kulturavdelningens¹² intendent K.K. Meinander och Martha Schauman, museibiträde med sammanfogning av stenålders krukskärvor som specialitet, hade i all hemlighet förlovat sig. Det blev ej så mycket arbetat den dagen. Rosor i kristallvas med hjärtliga gratulationer sändes till: Kulturblommorna från troglodyter o. tschuder!¹³

Vi damer hade det trevligt tillsammans: Ebba Weilin var oöverträffad med vitsiga och snabba repliker, Mary Nielsen, skicklig restaurerska av speciellt kyrkliga textilier, berättade om gamla tider på historiska museet. Sigrid Brunou, riterska, sedan kassörska, etnografen Tyyni Vahter och ännu fler.

Jag hade tur att få lära mig arkeologiskt fältarbete under dr. Alfred Hackmans ledning på grävningar sommaren 1913 i Kangasala, Tiihola by en gravplats från järnåldern och följande sommar grävde vi i Uskela. Arbetet sköttes med punktlighet och flit, men på eftermiddagarna hade vi glatt och trivsamt, med lustiga situationer i våra primitiva inkvarterings förhållanden.

I Uskela gjorde vi fina fynd i s.k. ”fröken Lindelöfs grav”: 2 guldringar från tidig järnålder: jag fick i uppdrag att personligen taga hand om dem till t.f. statsarkeologen Hj. Appelgren-Kivalo, som sedan i ett brev till Dr. Hackman konstaterade skämtsamt att han emottagit försändelsen av ”din solbrända budbärrinna”. Att denna på grävningarna var utstyrd i stor hatt och förkläde har hos dagens arkeologer väckt munterhet. Men så var jag ju den första kvinnliga arkeologen.

Somrarna 1914 och 1915 gjorde jag stipendieresor till Södra och Norra Savolax: det gällde att beskriva och göra anteckningar om försvinnande kvinnliga handarbetstekniker, börjande med linberedning. Som reskamrat hade jag fröken Ebba Weilin, rutinerat biträde på etnografiska avdelningen.¹⁴ På våra resor hade hon i uppdrag att inköpa främst etnografica för museets räkning. Det var strapatsrika färder med hästskjuts, backe upp och backe ner, inlogering på ofta mycket primitivt utrustade gästgiverier. Mina intervju-

objekt voro mest gamla kvinnor, interner på fattighuset. De voro ibland rätt misstänksamma, det gällde att lirka och tala vackert, men väckte man deras förtroende kunde de bli intresserade och jag fick anteckna detaljrika beskrivningar.

Då jag ville lämna min reseberättelse (1914) till dr. Sirelius uppmanade han mig att föra den till statsarkeologen, den vördnadsvärda J.R. Aspelin. Jo, gärna! En blyg knackning, så en djup nigning och med oförlömlig älskvärdhet mottogs jag av den åldrige statsarkeologen. Han gick bort redan 1915 och fick ej uppleva den efterlängtnade dagen 1916, då Finlands Nationalmuseum öppnades för allmänheten.

NOTER

- ¹ Något följebrev finns inte bevarat, bara ett kuvert med otydlig poststämpel (året börjar med 8).
- ² Tallgren, A. M. & Lindelöf, A. L., Satakunnan pronssikausi. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 27 (1916), 151–208. Lindelöfs bidrag består av en förteckning på gravrösen.
- ³ Salminen, Timo, *Kollegat, ystävät ja kiistakumppanit*. *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift* 122 (2014), 52, 329.
- ⁴ Tallgren disputerade i arkeologi år 1911; 1916 fick han amanuensjänst vid Arkeologiska kommissionen; 1920 blev han professor i Tarto och 1923 i Helsingfors.
- ⁵ Alma Söderhjelm blev sedermera (1927) Finlands första kvinnliga professor (i allmän historia).
- ⁶ Stenåldersspecialisten Julius Ailio (1872–1933) var docent i arkeologi och senare chef för Nationalmuseets förhistoriska avdelning.
- ⁷ Det s.k. Arppeanum, där Arkeologiska kommissionen då var inkvarterad.
- ⁸ Museibygnaden hade blivit färdig 1909 men inredningsarbetet tog tid.
- ⁹ Se Visa Immonen, *Tutkimuksen ja hallinnon ristiaallokossa. Muinaistieteellinen toimikunta 1917–1972*. Helsinki: Museovirasto 2016, 24–25.
- ¹⁰ Om Rinnes uppfattning om Appelgren-Kivalo se Immonen 2016, 26
- ¹¹ Cederhvarf var extraordinarie amanuens med deltidsarbete; han övergick senare till affärslivet.
- ¹² Arkeologiska kommissionen var delad i tre avdelningar. Tidigare kallades den historiska avdelningen ofta för kulturhistorisk.
- ¹³ Troglodyt = grottmänniska; tschud = finskugrisk. Tschuderna hänvisar här till missuppfattningen att de flesta av museets anställda var starkt finsksinnade.
- ¹⁴ A. O. Heikel karakteriserade Ebba Weilin som ”museets oförtrutna amanuens” (*Hufvudstadsbladet* 17.1.1904).